

УДК 336.71

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Каріна В'ячеславівна ДАЛГИЧ

аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»

E-mail: k.grabarchuk@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано сучасний стан і перспективи розвитку банківської системи України, виокремлено основні проблеми та ризики у діяльності сучасної банківської системи країни, окреслено основні шляхи реструктуризації банківської системи та покращення банківського нагляду з урахуванням міжнародного досвіду.

Аннотация. В статье рассмотрены и проанализированы современное состояние и перспективы развития банковской системы Украины, выделены основные проблемы и риски в деятельности современной банковской системы страны, намечены основные пути реструктуризации банковской системы и улучшение банковского надзора с учетом международного опыта.

Ключові слова: банки, банківська система, реструктуризація, банківський нагляд.

Ключевые слова: банки, банковская система, реструктуризація, банковский надзор.

Постановка проблеми. Ефективна та стабільна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних змін. Швидка зміна умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень спонукають банківську систему до постійного удосконалення. Реалії сучасності показують недостатню фінансову стійкість і ефективність функціонування банківської системи України, в результаті чого протягом останніх років було ліквідовано численну кількість неплатоспроможних банків, кредитування було майже повністю зупинено, частка проблемних кредитів значно збільшилась, відбулося значне ослаблення ліквідності та зниження рівня капіталізації банківської системи, масове забирання населенням депозитів. Лише маючи стабільну банківську систему країна в змозі вистояти фінансові кризи та попередити їх негативні наслідки. У зв'язку з цим актуальним є питання об'єктивної оцінки фінансового стану банківської системи, покращення її структури, визначення факторів підвищення її ефективності і стабільності, що буде сприяти покращенню організаційного, інституційного, інструментального середовища банківського сектору, а отже і всієї фінансової системи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми підвищення фінансової стабільності та ефективності банківської системи значну увагу приділяли такі вітчизняні та зарубіжні вчені: О. Береславська, А. Гальчинський, О. Дзюблюк, Ж. Довгань, Г. Карчева, О. Копилюк, З. Мамедов, Л. Примостка, Т. Смвженко, М. Савлук та ін. Серед зарубіжних економістів слід відзначити роботи Дж. Сінкі, Дж. Стігліца, Е. Фернандес-Болло, С. Капура, С. Гудхарта, Л. Дж. Местера та інші. Разом з тим багато теоретичних і практичних аспектів забезпечення стабільного розвитку банківської системи України та її вдосконалення залишаються недостатньо дослідженими і потребують вирішення з урахуванням специфіки вітчизняної економіки, банківської системи та міжнародного тенденцій розвитку індустрії фінансових послуг.

Метою статті є розроблення теоретичних і практичних питань забезпечення стабільного розвитку банківської системи України з врахуванням прогресивного світового досвіду.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Банківська система України є провідним сектором економіки та фінансового ринку, на неї припадає понад 90% фінансових послуг в Україні. Саме банки відіграють основну роль в акумуляції коштів для структурної перебудови економіки та забезпечення соціально-економіч-

ного розвитку. Фінансова криза в Україні поставила питання про реформування банківського сектора, виявила нагальну потребу щодо удосконалення регулювання Національним банком України діяльності банків відповідно до міжнародних стандартів, підвищення дієвості нормативів і необхідність зміни підходів стосовно хеджування ризиків за активними операціями. З іншого боку, висвітлила низьку ефективність роботи в екстраординарних умовах [1; с. 9].

На думку іноземного науковця та економіста Соні Купера [2], реформована банківська система повинна бути простішою, безпечнішою, меншою, більш різноманітною та більш стабільною. Стабільна банківська система є такою, що:

- є ефективною при перерозподілі ресурсів від вкладників до інвесторів;
- робить це ефективно при низьких витратах для економіки;
- розподіляє ризики між тими, хто не має можливості взяти їх на себе і тими, хто може;
- є стійкою до фінансових шоків і забезпечує інвестиційними ресурсами економіку;

- не залежить від регулярності сплати податків платниками.

У такій системі хороший банк є таким, що:

- кредитує тих, кого інші банки не кредитують і не кредитує тих, кого всі інші банки кредитують;
- забезпечує правильний баланс між ефективністю і надійністю;
- вирівнює бажання зацікавлених сторін із загальною довготривалою ціллю економіки;
- зменшує ризик, що накладається на інші фінансові установи та економіку;
- виконує також свої основні функції - погашення та надання кредитів [2].

Але, звичайно, розвиток кожної банківської системи повинен проходити за стадіями та напрямками, що є індивідуальними за своєю специфікою, пов'язаною як з історичним розвитком, так і зі структурою влади, економіки та банківської системи.

Для розуміння специфіки банківської системи України проведемо її комплексний аналіз за 2011-2015 рр. (рис.1).

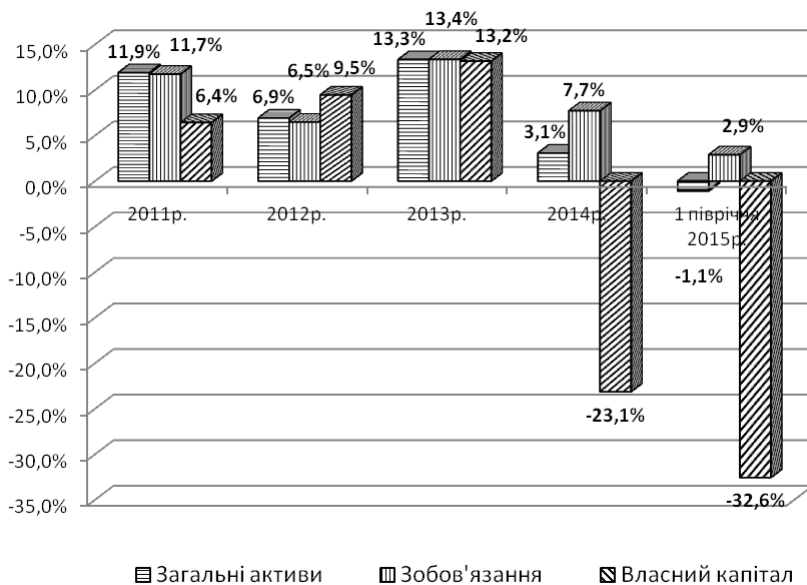

Рис. 1. Темпи приросту основних показників діяльності банків України

Джерело: розроблено автором за даними джерела [3]

Дані щодо динаміки активів, зобов'язань, власного капіталу свідчать про відновлення й поживлення банківської системи після попередньої кризи 2008-2009 рр. Однак, починаючи з 2014 року простежується значне зниження темпів приросту даних показників, особливо загострилася проблема з капіталом Станом на

01.10.2015р. норматив достатності регулятивного капіталу (Н2) склав 7,09%, що є нижчим за нормативне значення (10%) та свідчить про недостатність капіталу на покриття ризиків. Через високі ризики банківська система залишається збитковою. Показник ROE (рентабельність капіталу) також знаходиться в критичній для бан-

ківської системи точці – станом на 01.09.2015р. становить 61,96%, що є майже вдвічі менше, ніж в після кризовий період 2009-2010рр. [3] та порівняно з іншими країнами (табл. 1). Зауважимо,

що у країнах Греції і Португалії, що перебувають у зтяжній фінансово-економічній кризі, банківська система є більш капіталізована і ефективна порівняно із Україною.

Таблиця 1

Порівняння показника рентабельності капіталу (ROE) банківської системи України з іншими країнами

Країна	Україна	Республіка Білорусь	Росія	Чеська Республіка	Великобританія	Греція	Португалія
ROE	-30,46%	12,85%	8%	12,74%	6,76%	3,46%	-24,55%

Джерело: розраховано автором за даними [3, 4]

Слід зазначити, що однією з найсерйозніших проблем банківської системи України є значно вищий рівень доларизації кредитних портфелів банків порівняно із найближчими країнами-сусідами. (табл. 2). Унаслідок девальвації національної грошової одиниці майже на 300% більшість підприємств реального сектору економіки стали збитковими (станом на 01.07.2015р. збиток підприємств становив 195456,2 млн. грн., для порівняння у 2012р. підприємства отримали прибуток у розмірі 35067,3 млн. грн. [5]) і значна кількість з них були ліквідовані. До того ж виникла про-

блема в обслуговуванні банками підприємств, зареєстрованих на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та в зоні АТО. Як наслідок, станом на 01.11.2015р. порівняно з 01.01.2014р. кількість юридичних осіб на обліку в ЄДРПОУ зменшилася з 1372177 до 1112757 підприємств, тобто на 18,9% [5]). Зазначені вище фактори спричинили зростання частки проблемних активів банківської системи з 7,7% на 01.01.2014 р. до 18,6% станом на 01.09.2015р. [3]

Таблиця 2

Рівень доларизації кредитів банківської системи України порівняно з іншими країнами

Країна	01.01.2011р.	01.01.2012р.	01.01.2013р.	01.01.2014р.	01.01.2015р.	01.07.2015р.
Україна	47,3%	41,1%	37,2%	34,6%	46,4%	51,6%
Росія	27,3%	25,5%	21,2%	22,6%	29,2%	30,4%
Республіка Білорусь	7,6%	4,9%	5,6%	5,5%	4,5%	4,0%

Джерело: розроблено автором за даними [3, 6, 7]

Тому першочерговим завданням для банків має стати підвищення рівня капіталізації і вдосконалення систем управління ризиками, а для Національного банку України впровадження ефективних інструментів регулювання та нагляду в частині оптимізації розрахунку нормативів з використанням світового досвіду та впровадження у практику міжнародних принципів контролю, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS).

Визначаючи фінансову складову як основний критерій стійкості, Базельські принципи окреслюють інтегрований комплекс детермінант, що вказують на кореляцію між довгостроковою фінансовою стійкістю банку і такими факторами, як банківські ризики, якість побудови бізнес-процесів власної діяльності та

внутрішнього контролю, дотримання ринкової дисципліни [8].

Наслідки фінансово-економічної кризи негативно впливають і на структуру депозитів банківської системи України. Через масовий відплив коштів клієнтів банки лишаються потужного джерела фінансування економіки. Так, за період з 01.01.2014р. до 01.07.2015р. загальний обсяг депозитів у національній валюті зменшився на 33,45%, або на 92,5 млрд. грн., а у іноземній валюті відбулося збільшення на 15,10%, або на 31,2 млрд. грн. Таке зростання відбулось переважно за рахунок впливу курсової різниці. Натомість грошовий агрегат M0 (готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями) станом на 01.09.2015р. складає 276,32 млрд. грн. [3], що є доказом величезної недо-

віри до банківського сектору. Тому на сьогодні основним завданням для банківської системи України є повернення довіри населення та підвищення його фінансової грамотності. В західних країнах люди нізачо не будуть зберігати кошти поза банками.

На рисунку 2 відображено динаміку темпів приросту залучених коштів від суб'єктів господарювання та заборгованість за наданими кредитами позичальників. Зауважимо, що протягом 2011 року темп приросту клієнтських коштів значно перевищував темп приросту наданих кредитів та заборгованості клієнтів банку, що є ризикованим структурним розривом у розвитку банківської системи України, обумовленим поверненням кредитів рефінансування НБУ, що були отримані для підтримки ліквідності під час кризи 2008-2009рр., замість кредитування економіки. У 2013

році банківські установи майже зрівняли приріст у ресурсах та активних операціях з кредитування, що є позитивним кроком до побудови ефективної структури банківської системи України. Протягом 2014 року, через девальвацію гривні і високий рівень доларизації кредитних портфелів банків (46,4%) та масовий відплив коштів клієнтів, темпи приросту кредитного портфеля були значно вищі за нарощування депозитної бази банків. Це ще раз показує недосконалу систему оцінки ризиків як у банків, так і в регулятора. Через ризикову діяльність банків та недостатньо ефективне їх регулювання протягом 2014 і 2015 року було ліквідовано численну кількість банківських установ та процес кредитування було майже повністю зупинений.

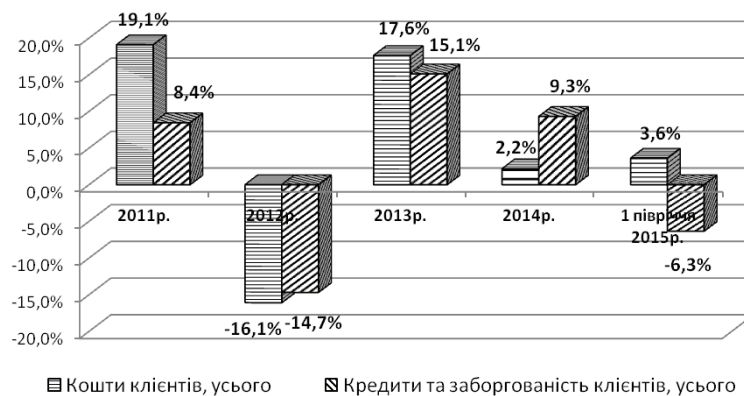

Рис. 2. Темпи приросту залучених коштів від клієнтів та заборгованості за наданими кредитами по банківській системі України за 2011-2015 рр.

Джерело: розраховано автором за даними [3]

За результатами аналізу банківських криз, проведеного експертами Світового банку, недоліки регулювання і нагляду у більшості країн з трансформаційною економікою стали однією з головних причин розвитку кризових ситуацій. Для подолання системної банківської кризи, як свідчить світова практика, необхідна участь держави в реструктуризації банківської системи, на проведення якої потрібні значні кошти з бюджету та державних позабюджетних фондів. Так, на підтримку банківської системи США у 2009 р. з бюджету було виділено 245 млрд. дол. США [9]. В Україні також було виділено державою 25 млрд. грн. на рекапіталізацію банку «Київ», «Родовід», Укргазбанк, однак використання цих коштів не вважається ефективним [1, с. 281-296].

Криза - це структурний феномен. Реструктуризація банківської системи, що відбувається під час криз має сприяти виходу банківської

системи на прогресивний аттрактор розвитку [1, с. 107 - 125].

В економічній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття реструктуризації банків та банківської системи. Під реструктуризацією банку розуміють здійснення організаційно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зміну структури банку, його управління, структури власності, повну або часткову зміну власника з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи інвестора з метою фінансового оздоровлення [10].

Традиційно прийнято поділяти реструктуризацію на захисну та наступальну [11, с. 143]. Захисна реструктуризація сприяє забезпеченню виживання банку на короткий термін, досягнення мінімальної його ліквідності, капіталу через вжиття експрес-заходів, базою яких є внутрішні резерви: скорочення витрат, надмірної кількості

ті філій, основних фондів, працівників, вдосконалення систем управління та інформаційних технологій тощо. Наступальна реструктуризація означає проведення стратегічних заходів, пов'язаних із впровадженням інновацій, завоюванням нових сегментів ринків банківських продуктів і послуг, вдосконаленням технологій, покращенням управління ризиками, ефективністю, підвищенням конкурентоспроможності тощо.

Зауважимо, що визначення Національним банком України реструктуризації банківської системи базується на наступальній реструктуризації і означає комплекс заходів, направлених на підвищення фінансової стійкості банківської системи, зростання ліквідності і платоспроможності з урахуванням соціально-економічних завдань, змін у національній макросистемі та на світовому фінансовому ринку, шляхом створення нових банків (спеціалізованих, універсальних), реорганізації діючих (злиття, приєднання, поділу, виділення), або їх закриття [11].

Подальший розвиток банківської системи неможливий за відсутності використання міжнародного досвіду ведення банківської справи, впровадження сучасних банківських та інформаційних технологій, розширення і вдосконалення банківських послуг. Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи (наприклад, із кількістю, видами, спеціалізацією банківських установ та іншими факторами). Складний фінансовий стан банківської системи України свідчить про необхідність вдосконалення банківського нагляду в Україні з врахуванням міжнародних стандартів, вимог Базельського комітету.

Значна роль в забезпеченні ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України належить центральному банку як кредитору останньої інстанції. В період фінансової кризи в Україні, коли для багатьох банків гостро постала проблема з ліквідністю, Національний банк України як кредитор останньої інстанції, керуючись ст. 42 Закону України «Про Національний банк України» та ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність» надав банкам значні суми стабілізаційних кредитів для підтримки ліквідності та недопущення втрати банками платоспроможності [12].

Банківська криза показала, що немає такого поняття, як оптимальна банківська структура чи модель [13]. Деякі чисто інвестиційні банки (на-

приклад, Lehman Brothers або Bear Stearns), деякі роздрібні банки (наприклад, Spanish Cajas, Irish banks, Northern Rock), і деякі універсальні банки (наприклад, ING або RBS), або збанкрутіли, або були приєднані, або потребували виняткову підтримку уряду.

Тому Європейська група експертів найвищого рівня прийшла до висновку, що ніякі особливі бізнес-моделі не існували особливо добре, або, особливо погано, в умовах фінансової кризи. Європейська група звернула увагу на надмірний ризик, а також на залежність від короткострокового фінансування, що не узгоджується з адекватним захистом капіталу. Для вирішення цих недоліків на міжнародному рівні було прийнято багато ключових реформ протягом останніх років. Зокрема, Базельським комітетом з банківського нагляду (BCBS) були прийняті нові стандарти Базель III, направлені на підвищення капіталу та ліквідності банків, обмеження нарощування левеїджу і розривів за термінами погашення.

Заслуговує на увагу досвід подолання фінансово-економічної кризи 2001 р. в Туреччині [13], що стала одним з найглибших потрясінь, з яким зіткнулися країна з часів Другої Світової Війни. Руйнівні наслідки кризи відчували всі сектори турецької економіки і особливо фінансово-кредитний сектор.

Для оздоровлення ситуації в банківському секторі Туреччини необхідним було проведення термінових і невідкладних заходів щодо реструктуризації банківської системи. Урядом була розроблена комплексна програма реструктуризації банківського сектору Туреччини (Banking Sector Restructuring Program - BSRP), яка включала чотири пакети реформ:

1. Реструктуризація державних банків. Програма передбачала випуск казначейством державних цінних паперів на суму 19 млрд. дол. США для покриття збитків державних банків; виділення державою 2,9 млрд. дол. США на збільшення капіталу державних банків; внесення змін до законодавства з метою запобігання накопичення збитків держбанків в майбутньому. Частина короткострокових зобов'язань держбанків фінансових ринків була покрита Центральним банком шляхом продажу державних цінних паперів, відбулося скорочення персоналу державних банків та приватизація Іпотечного банку.

2. Швидка структурна перебудова банків-банкротів, що перебували під контролем Фонду страхування депозитів. Як правило, банки, передані Фонду, продовжували функціонувати,

але були оголошені такими, що підлягають рекапіталізації за рахунок коштів Фонду з тим, щоб знизити величину ризикових активів до допустимого рівня. У деяких випадках Фонд приймав рішення про продаж банку;

3. Підтримання приватних банків;

4. Реорганізація органів банківського нагляду і регуляторних інститутів; створення за типом британського Financial Services Authority нового органу банківського нагляду - Banking Regulatory & Supervisory Agency of Turkey (BDDK), що є повністю незалежною структурою, яка користується високою довірою з боку всіх учасників фінансового ринку.

Слід зазначити, що в результаті проведення зазначених заходів країна більше не переживала такої потужної фінансово-економічної кризи, зокрема в банківському секторі. Світова криза 2008-2009 рр. вплинула лише на економіку країни, але вже у 2010 році економічне зростання було відновлено.

Отже, внаслідок виконання Комплексної програми реструктуризації банківського сектору Туреччини відбулося:

- фінансове оздоровлення і реформування турецьких банків, підвищилася їх конкурентоспроможність на світових фінансових ринках;

- національний банківський сектор став більш прозорим і став на шлях консолідації;

- знизилася роль державних банків у структурі банківської системи Туреччини;

- зменшилися фінансові ризики в банківському секторі Туреччини до керованих меж;

- покращилася структура капіталу національних банків;

- покращилися показники прибутковості турецьких банків;

- відновився підйом в турецькому банківському секторі.

Отже, модернізація банківського сектору Туреччини ще не закінчена, і реформа банківського сектору є пріоритетним напрямом політики

Список використаних джерел:

1. Карчева Г. Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / Ганна Тимофіївна Карчева; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 520 с.

2. Sony Kapoor The Future of Finance // Режим доступу: [http://re-define.org/sites/default/files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like\(2\).pdf/](http://re-define.org/sites/default/files/What%20should%20the%20banking%20system%20look%20like(2).pdf/).

уряду країни. У Туреччині більшість основних правових норм зараз модернізовані або модернізуються і приводяться у відповідність до законодавства ЄС, що пов'язано зі вступом Туреччини до ЄС.

Висновки. Проведений аналіз сучасного стану розвитку банківської системи України дозволив виявити проблеми її розвитку та визначити основні напрями реформування банківської системи з врахуванням прогресивного зарубіжного досвіду, а саме:

1) підвищення рівня капіталізації банків;

2) розвиток систем ризик-менеджменту та вдосконалення управління ризиками в банках, забезпечення балансу між ефективністю і надійністю, а інтересів всіх зацікавлених сторін щодо стабільного розвитку банківської системи та посилення її позитивного впливу на соціально-економічний розвиток країни;

3) удосконалення системи регулювання та нагляду за банками, а саме: зменшення рівня доларизації кредитного портфеля банківської системи України; вирівнювання структурного розриву у прирості депозитної бази та кредитних активів банківських установ; впровадження міжнародних стандартів, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду; створення за типом британської Financial Services Authority і турецької Banking Regulatory & Supervisory Agency of Turkey нового незалежного органу банківського нагляду;

4) повернення довіри населення до банківського сектору України та підвищення фінансової грамотності;

5) забезпечення участі держави у фінансуванні реструктуризації та модернізації банківської системи за прикладом США і Турецької Республіки та у заохочуванні злиття банків, що зіткнулися з фінансовими проблемами, з фінансово стабільними банківськими установами. Для таких об'єднань можуть бути передбачені податкові пільги за досвідом Турецької Республіки.

3. Офіційний сайт Національний банк України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.

4. Narodowy Bank Rolski // Режим доступу: <http://www.nbp.pl/>.

5. Державна служба статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Центральний банк Російської Федерації // Режим доступу: <http://www.cbr.ru/>.
7. Національний банк Республіки Білорусь // Режим доступу: <http://www.nbrb.by/>
8. Довгань Ж. М. Банківський нагляд в контексті забезпечення фінансової стійкості банківської системи України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2013. – Вип. 1. – С. 252-259. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2013_1_37.pdf/.
9. Береславська О. І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 3(62). – 2013. – С.78- 84.
10. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути, затверджена постановою Правління Національного банку України від 01.12.98 № 502.– Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98.
11. Копилюк О.І. Шляхи реорганізації комерційних банків /О.І.Копилюк // Фінанси України. - 2003. - № 10. - С. 142-145.
12. Карчева Г. Т. Виконання центральними банками функції кредитора останньої інстанції в період фінансової кризи / Г. Т. Карчева // Монетарна політика в сучасному глобальному середовищі: зб. матер. доповідей та виступів міжвузівського круглого столу. – Чернігів: ЧДІЕІУ, 2011. – С. 19-22.
13. Edouard Fernandez-Bollo. Structural reform and supervision of the banking structure in France // OECD JOURNAL: Financial market. - 2013/1. - Режим доступу: <http://www.oecd.org/finance/Bank-reform-supervision-France.pdf/>.
14. Мамедов З. Ф. Влияние кризисна на формирование банковского сектора Турции / Новая экономическая ассоциация // Режим доступа: <http://www.econorus.org/consp/files/j2wf.doc>